

## پارادایم سفرنامه، رحله حج مغربی، مقابله صلیبی با کارکرد طبیعی آن ها

دکتر محمد رضا شهیدی پاک<sup>۱</sup>

<sup>۱</sup> استادیار دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز

### چکیده

هر سفر یکی از پدیده های اجتماعی با کارکرد ذهنی است و سفر با ذهنیت و ساختاربخشی به ذهن نسبت مستقیم دارد. یکی از اسفار مذهبی و اجتماعی که هویت تاریخی آن به صورت پارادایمی در تاریخ ملل اسلامی و مسیحی ثبت شده است، پارادایم سفر حج با انبوه مهاجران است. تاریخنگاری این پدیده قرون وسطی منجر به پیدایش سبک رحله نگاری بوسیله دانشمندان و علمای غرب اسلامی شد. ساختارهای ذهنی سفرنامه و رحله حج علمی، آموزشی، اخلاقی، رفتارشناسی انسان حرم، شد رحال، حج، زیارت، درک مکان مقدس است و از منابع شناخت و عرفان موثر در دفع انحرافات فرقه ای ساختار شکن در جهان معاصر است. کارکرد طبیعی آن ها درک مکان مقدس بوسیله توسل و ندبه و نمادهای مذهبی و شعایر و ذکر و مناسک است که فرهنگ مغرب در ابتدای رحلات حجازیه است. زیارتگاه ادریس در شمال و مقبره صحابی پیامبر ابو زمعه بلوی در جنوب مغرب بزرگ نماد الگوهای ذهنی سفرنامه های مغربی است اما این ساختارها در شهرهای هدف مکه و مدینه و در میانه مسیر در مصر و شامات بوسیله آنارشی فرق ساختار شکن محجور و هم سو با اقدامات صلیبی برای از بین بردن کارکرد طبیعی حج است. این سفرنامه ها اسناد فرهنگ زیارت با ساختارهای ذهنی یادشده است. در حالی که فرهنگ زیارت موجب هم گرایی بیشتر ملل اسلامی است تضعیف آن هم سو با اهداف بلند مدت صلیبی برای مکان مقدس و خدشه در مبانی نظری حج اسلامی بوسیله فرقه حاکم در حرمین است. مسئله تاریخی قطع حج از بیت المقدس چندین قرن است که با جریانی از اقدامات نظامی و فرهنگی دولت های صلیبی برای باز کردن آن و تضعیف ساختارهای ذهنی حج و زیارت در رحلات حجازی از مغرب و اندلس همراه شده است. فرضیه ضرورت تحقیق به روش میان رشته ای سفرنامه های حج مغربی در علوم انسانی برای استحکام و باز یافت حافظه ملل اسلامی در مورد درک حقیقت سیاسی اجماعی حج و زیارت است. انگیزه دینی جنگ های صلیبی که مانند جهاد اسلامی از متافیزیک یکسانی برخوردار بود، در جنگ اول صلیبی (۱۰۹۵-۱۰۹۹) با تصرف اورشلیم محقق شد و تا حدودی مهاجرت دینی به قصد درک مکان مقدس از اروپا به سوی اورشلیم آغاز شد اما این سفرهای زائران مسیحی منجر به برقراری حج مسیحی نشد و در مقابل شد رحال علمای غرب اسلامی در کنار جهاد شدت گرفت و رحله و ركب حج مغربی عامل پیوند معنوی شرق و غرب جهان اسلام شد و تهاجم صلیبی را که در اندلس در حال پیشروی بود در مغرب بزرگ عربی متوقف ساخت. هم سویی حج و جهاد در سواحل مدیترانه غربی نقش استراتژی در استقرار و بقای فرهنگ اسلامی داشته است، شکست نهایی جنگ های صلیبی در سرزمین های مقدس مسیر حج مغاربه برای عبور از شامات هموار شد و سراسر مدیترانه شرقی و غربی در حوزه قدرت راه دریایی حج قرار گرفت. پژوهش بخشی از تحقیقات مولف در غرب اسلامی در مورد شیوه ای از تاریخنگاری مغربی به صورت رحله نویسی از سال ۱۳۷۸ است که در کتاب تاریخ تشیع در اسپانیا و مقاله پیدایش تاریخنگاری در غرب اسلامی و در کتاب مدخل تاریخ غرب اسلامی و در کتاب پارادایم رحله غرب اسلامی منتشر شده است. گزاره های تاریخی رحله در این پژوهش با تحلیل تاریخی و انتقادی بررسی و براساس الگوی ذهنی که سفرنامه در فرهنگ مردم ایجاد می کند، دسته بندی و معرفی شده است. در واقع سفرنامه ها ی مغربی گزارشی از کارکرد ذهنی اجتماعی پدیده ای سیاسی-اجتماعی در رفتار مردم غرب اسلامی است که هم زمان با جهاد در این منطقه در تعیین سرنوشت ژئوپلیتیکی منطقه نقش اساسی داشته است و در جریان بوده است. و این که قطع حج مسیحی از اورشلیم زمینه استفاده از این پارادایم ژئوپلیتیکی حج را از دنیای مسیحیت در قلب سرزمین های شرقی سلب کرد و حتی جنگ های دویست ساله صلیبی (۱۲۹۱-۱۰۹۵) هم نتوانست این وضعیت پایدار کارکرد طبیعی سفرهای فصلی حج را برای جوامع غرب مسیحی بازسازی کند و مقابله با تضعیف کارکرد طبیعی پارادایم رحله حج اسلامی پس از نبرد های صلیبی همچنان ادامه پیدا کرده است.

**واژه های کلیدی:** الگوی ذهنی، حج، زیارت، رحلات حجازی، شد رحال، جنگ صلیبی، اورشلیم، بیت المقدس